

TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİNDE LİSELERDE FELSEFE EĞİTİMİ

-Felsefe Programlarında Amaçlar ve Muhteva-

Osman KAFADAR*

1. GİRİŞ

Felsefe adı verilen bilgi türünün Mantık'taki "tam tanım"ın özelliklerini taşıyan genel geçer bir tanımlaması yapılamamıştır.¹ Bunun temelinde Mantık gibi yüzyıllarca hemen hemen aynı kalmış bir disiplinle, felsefe gibi ortaya çıkışından günümüze kadarki gelişiminde farklı zihniyetlerin başatlığına göre farklı biçimler alan bir disiplin arasındaki önemli ayrılık yatar.²

Problemin bir ucundaki bu uyumsuzluk, işe eğitim boyutu girince daha da karmaşıklaşır. Çünkü felsefe "doğruyu bulma çabası" olarak tanımlanırsa, bu aynı zamanda bir eğitim süreci olur.³ Nitekim bu anlamda, düşünce tarihinde felsefî düşüncenin ilk sistematiğini kuran Platon'da eğitim ile felsefe bir noktada birleşir, hatta bazan aynı anlamlara bile gelir.⁴ Çünkü Platon'a göre eğitim "kendisinin felsefe ve felsefî görüş diyebileceği bir talim-terbiyedir".⁵

Bu yaklaşımla, felsefe ile eğitimi özdeşleştirme gibi bir iddiada bulunulmuyor. Kast edilen, daha çok felsefe eğitimi/öğretimi kavramının ilk anda hatırlattığı "felsefe" ve "eğitim" kavramlarının birbirlerinden ilişki-

* Araş. Gör. Ankara Üni. Eğitim Bil. Fak. EPÖ Bölümü Araştırma Gör.

1 Felsefenin çeşitli tanımları için bkz. H. Ragıp Atademir, *Filozoflara Göre Felsefe*, Konya, 1947.

2 Bütün insanlık için genel geçer bir mantık olup olmadığı ve zihniyetle mantık arasındaki ilişkiler için bkz. Necati Oner, *Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemi*, Ank., 1965.

3 Saffet Bilhan, *Eğitim Felsefesi Kavram Çözümlemesi I*, Ank., 1991, 12.

4 Osman Kafadar, "Platon ya da İdeolist Eğitimin İlk Sistematiği", *Sosyal Bilimler Der.*, 201.

5 R.S. Brumbaugh-N.M. Lawrence, *Philosophers On Education*, Boston, 1963, 45.

siz anlamları değil, kavramsal çözüm yaklaşımında her iki kavramın da korelatif bir anlayışla irdelenmeleri sonucunda karşılaşılan çift anlamlılık ve kapsam genişliğidir. Öte yandan sözü edilen zihniyet farklılıkları da dikkate alınır, felsefe eğitiminin ne anlaşılması gerektiği konusu, bir problem olarak ortaya çıkar.

Ancak, bütün bu anlam karmaşıklıkları yanında bir olgunun varlığı açıktır: Felsefe eğitimi. Her ne kadar bu olgunun amacı, içeriği ve metotları bir yandan felsefe ile diğer yandan da eğitimle ilişkili olsa da, temelde felsefe eğitimi, -eğer varsa- takip edilen herhangi bir eğitim felsefesinin ne ölçüde bu eğitimi biçimlendirdiği problemiyle oldukça yakından ilgilidir.

Türk eğitim tarihinde uzun yıllardır liselerde ve üniversitelerde felsefe eğitimi/öğretimi yapılmaktadır. Fakat, eğitimcilerin kendi alanlarıyla ilgili bu temel disiplinin eğitimi/öğretimi ele alan eserler vermeleri beklenilirken, ne yazık ki felsefe eğitimi/öğretimi konusunda Türkiye’de kapsamlı ve irdelleyici bir çalışma yapıldığını görmedik. Yine de konu üzerinde hiç çalışılmamış değildir. Konu ile ilgili yapılan iki ayrı araştırma, 1971-72 öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Her ikisi de Sosyal Bilimler Öğretimi problemini inceleyen bu araştırmalardan biri,⁶ liselerdeki, diğeri de üniversitelerdeki⁷ sosyal bilimler öğretimi sorunlarının araştırılmasını kapsamaktadır. Hemen hemen aynı metot ve tekniklerle yapılan bu araştırmalarda, “Sosyal Bilimler” denilen disiplinlerin öğretimleri operasyonel bir yaklaşımla bütüncü bir şekilde ele alınarak incelenmiş, fakat Felsefe disiplini ayrıca irdelenmemiştir. Ancak bu iki araştırmadan birincisinde Felsefe Grubu olarak bilinen Felsefe, Psikoloji, Sosyoloji ve Mantık derslerinin liselerdeki öğretimi toplu olarak incelenmeyi çalışılırken, ikincisinde bu ayırım bile yapılmamıştır.

Özellikle yalnız Felsefe disiplininin öğretimi ile ilgili görebildiğimiz tek araştırma, Necmettin Tozlu’nun 1982-83 öğretim yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü son sınıf öğrencileriyle birlikte yaptığı, fakat sadece Erzurum liselerini kapsayan “Liselerde Felsefe Dersinin Öğretiminde Karşılaşılan Problemler” adlı çalışmasıdır.⁸

6 Süleyman Çetin Özoğlu, *Liselerde Sosyal Bilimlerin Öğretimi Çeşitli Değişkenlere Göre Liselerde Sosyal Bilimler Öğretiminin Sorunları Araştırması*, Ank., 1974.

7 Şefik Uysal, *Sosyal Bilimler Öğretimi Üniversitesi Lisans Seviyesine İlişkin Sorunlar*, Ank., 1974.

8 Necmettin Tozlu, “Liselerde Felsefe Dersinin Öğretiminde Karşılaşılan Problemler I-II”, *M.E.B. Din Öğretimi Dergisi*, S.7, ss. 108-127; S.8-9, ss. 128-139, 1986.

Görülüyor ki, Türkiye'de doğrudan Felsefe eğitimi/öğretimi ile ilgili kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Eldekiler ise, ya felsefe disiplininin diğer sosyal bilimlerin içinde ele alan çok yönlü araştırmalardır, ya da sadece alan araştırmasıyla yetinip uygulanmakta olan programlardan doğrudan hareket etmeyen çalışmalardır. Bu arada, Türkiye Felsefe Kurumu'nun 1975'de Ankara'da gerçekleştirdiği "Türkiye'de Felsefe Eğitimi" konulu seminer de kaydedilmelidir.

II. Meşrutiyet döneminden itibaren ortaöğretime giren, Cumhuriyet döneminde liselerin edebiyat kollarının temel derslerinden biri olan, günümüzde ise ortaöğretimde yeni uygulamaya geçilen ders geçme ve kredi sisteminde zorunlu ortak derslerden olan felsefe disiplininin gerek ortaöğretimde gerekse üniversitelerin Felsefe Bölümlerindeki öğretiminde bugün karşılaşılan problemleri ve yeni yönelmeleri araştırmak, ülkenin bugün ulaştığı sosyo-ekonomik ve kültürel ortamda felsefe eğitiminin rolü ve işlevini ortaya koymak bakımından bir ihtiyaç ve zorunluluk gibi görünüyor. Ancak bu çalışmada bir makale çerçevesinde kalınarak, liselerde Cumhuriyet döneminde uygulanan belli başlı felsefe programları, amaçlar ve muhteva yönlerinden karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışılacaktır.

2. LİSE FELSEFE DERSİ PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde Cumhuriyet dönemi liselerin Felsefe dersi programları amaçlar ve muhteva yönlerinden karşılaştırılacaktır. Bu yapılırken, başlangıçtan günümüze kadar uygulanmış ve uygulanmakta olan belli başlı altı Felsefe dersi programı üzerinde durulacaktır. Bu programlar şunlardır:

● 1924 Felsefe Programı⁹: Cumhuriyet döneminin ilk programı olup, 1924-25 öğretim yılından itibaren üç yıl uygulanmıştır. Bu programı seçişimizin nedeni, Cumhuriyet'in ilk lise felsefe programı olması ve daha sonraki programlara örneklik teşkil etmesidir.

● 1938 Felsefe Programı¹⁰: Bu programda Felsefe dersinin amaçları ilk defa detaylı olarak belirtilmektedir. 1938-39 öğretim yılından itibaren dokuz yıl uygulanan bu program, 1947-48 öğretim yılında uygulamadan kaldırılmıştır.

● 1957 Felsefe Programı¹¹: 1957-58 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanan bu program, oldukça basit olup, yalnız ünite başlıkları denilebilecek altı madde ile bazı alt-başlıkları kısaca belirtir. Buna rağmen

9 Maarif Vekâleti, *Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı*, İst., 1340, ss.52-55.

10 Kültür Bakanlığı, *Lise Programı*, İst., 1938, ss.11-23.

11 Maarif Vekâleti, *Lise Müfredat Programı*, Ank., 1960, ss.29-31.

men, 1957 programı, liselerde felsefe öğretimi tarihinin en uzun yürürlükte kalmış programıdır: Tam 25 yıl, çeyrek asırlık bir uygulaması olan bu program, bir ara, 1976-1978 yılları arasında iki öğretim yılı kaldırılmış olsa da, adeta Cumhuriyet döneminin "klasik" programı olarak tarihe geçmiştir.

● 1976 Felsefeye Başlangıç Programı¹²: Felsefe problemlerine Felsefe Tarihi içinde belli sayıda filozofların felsefelerini inceleyerek yaklaşma metodunun denenmesi olan bu program, klasik (1957) programın "alternatifi" olma özelliğindedir. Talim ve Terbiye Kurulu'nun 13.9.1976 tarih ve 180 sayılı kararı ile "Amaçları, ilkeleri, açıklamaları, içerikleri ve izlenen yöntemleri yönünden günümüzün ihtiyaçlarına cevap veremediği ve eğitim anlayışıyla gereği gibi uyum sağlayamadığı"¹³ gerekçeleriyle 1978-79 öğretim yılından itibaren uygulamadan kaldırılmıştır.

● 1985 Felsefeye Giriş Programı¹⁴: Cumhuriyet döneminde uygulanmış olan Felsefe dersi programlarının üçüncü bir modelidir. Felsefe Tarihi ile Bilim Tarihi'nin içiçe olduğu Felsefeye Giriş programı, 179 sayılı KHK'nin 42. maddesine göre kurulmuş olan ve üyeleri Milli Eğitim Bakanı ile diğer bazı bakanlardan oluşan Milli Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu tarafından 16.7.1985 tarih ve 13 sayılı karar ile 1985-86 öğretim yılından itibaren geçerli olmak üzere kabul edilmiştir. Bu program 1993-94 öğretim yılına kadar uygulanmıştır.

● 1993 Felsefe Programı¹⁵: Talim ve Terbiye Kurulu'nun 26.6.1992 tarih ve 184 sayılı kararı ile 1993-94 öğretim yılından itibaren denenip geliştirilmek üzere kabul edilen bu program, biçim olarak klâsik programa dönüş olmakla birlikte, "metin, sistematigi ve problematigi açısından, Türkiye felsefe dünyasında oldukça radikal bir dönüşümün belgesi"¹⁶ olma iddiasıyla, gerçekten de felsefe konularına yeni bir yaklaşım tarzı örneği oluşturur. Ayrıca bu program, bir yönden klasik programın sistematik yaklaşımını temele almakla birlikte, yeni üniteleriyle, her üniteye hedeflenen amaçlar ile davranışları ve ünitenin işlenişini ayrıntılı olarak belirtilmesiyle ondan ayrılırken, İslâm Filozofları'na ve "Türk-İslâm düşünürleri" ne yer vermekle de, 1976 ve 1985 programlarını klâsik programla birleştirmeye çalışır.

2.1. Felsefe Programlarında Amaçlar

Ele alınan felsefe programlarından yalnız 1938, 1976, 1985 ve 1993 programlarında amaçlar belirtilmiştir. Programlarda amaçların bazıları,

12 M.E.B., *Tebliğler Dergisi*, S.1900, 27 Eylül 1976.

13 M.E.B., *Tebliğler Dergisi*, S. 1989, 12 Haziran 1978.

14 M.E.G. ve S.B., *Tebliğler Dergisi*, S. 2195, 9 Eylül 1985.

15 M.E.B., *Orta Öğretim Kurumları Felsefe Dersi Programı*, Ank., 1992.

16 S. Elibol, *Felsefe Giriş*, Ank., 1993, "Sunuş".

Felsefe Grubu derslerinin “Genel Amaçlar”ı ve bu grup derslerin işlenişine ilişkin “Genel Açıklamalar” içerisinde, bazıları ise Felsefe dersinin amaçları ve açıklamaları içerisinde geçmektedir. Ünitelere göre en ayrıntılı amaçlar 1993 programında belirtilmiştir. Ayrıca bu programda her ünite ile ilgili hedeflenen belli başlı birkaç amaç yanında, bu amaçlara ilişkin öğrencide oluşturulması istenilen/beklenen “davranışlar” da ayrıntılı olarak verilmiştir.

Aşağıdaki tabloda sözkonusu felsefe programlarında belirtilen amaçlar karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir. Programlardaki bu amaçlar irdelenince, Felsefe dersinden beklenen işlevleri başlıca dokuz maddede toplamak mümkündür:

- Felsefe dersinin bilimleri ve diğer lise derslerini birleştirme, bütünleştirme işlevi (1938, 1976, 1985, 1993 programları). Böylece genellikle felsefenin tanımlarından biri olarak ifade edilen varlık hakkında toplu açıklama çabası'nın bir davranış olarak öğrencide oluşturulması hedeflenir.
- Öğrencilere felsefi düşünme (eleştirici, tutarlı, kapsayıcı, sistemli düşünme) alışkanlığını edindirme işlevi (1938, 1976, 1993 programları).
- Öğrencilerin Felsefe yoluyla belli bir dünya ve hayat görüşü edinmelerini sağlama işlevi (1938, 1976, 1985 programları).
- Gençleri Türk toplumuna yararlı bireyler olarak yetiştirmeyi amaçlayan vatandaş eğitimi işlevi (1938, 1976, 1985 programları).
- Türk-İslâm düşüncesini tanıtmaya işlevi (1976, 1985, 1993 programları).
- Öğrencilere Felsefe sevgisi kazandırma işlevi (1938, 1976 programları).
- Pozitif zihniyet oluşturma işlevi (Yalnız 1938 programı).
- Öğrencilerde Atatürkçü bir zihniyet geliştirme işlevi (1985, 1993 programları).
- Öğrencilere Felsefe'yi ve felsefe problemlerini anlamaları için imkan ve zemin hazırlama işlevi (1985, 1993 programları).

Görülüyor ki, bu amaçlar daha önce Felsefe ile ilgili hemen hiç bir ön hazırlığı olmayan öğrencilere, haftada yalnız iki saat gibi bir dersle kazandırma durumu gözönüne alınırsa, oldukça kapsamlı ve realiteden uzak kalmaktadır.

Amaçlar ile muhtevanın tutarlılığı problemine gelince, genel olarak belli ölçülerde programlardaki muhtevanın amaçlara uygun olduğu söylenebilir. Meselâ 1938 programında belirtilen öğrencilere pozitif ilim zihniyeti edindirme amacı çerçevesinde, bu programda biyolojideki ilerlemelerin felsefedeki bilgi problemi üzerine etkisi konusu bulunmaktadır. Yine aynı programda bulunan ahlâki pozitif bir bilime dayandırmak isteyen görüşlerin ele alınmasının, doğrudan pozitif felsefe ile ilişkisi açıktır. Öte yandan, pozitif zihniyet oluşturma amacı 1985 programında olmadığı halde, adeta scientist bir yaklaşıma benzer bir şekilde bilim ve akılcılığın önemi vurgulanır. Esasen Şerif Mardin'in de değindiği gibi, felsefeyi de kapsayan Türkiye'deki sosyal bilimlerin öğretiminde problemi ortaya koyma tarzı, uzun yıllar daha çok basit bir pozitivismden ileri gitmemiştir.¹⁷ Gerçekten de özellikle 1957-58 öğretim yılından itibaren liselerde çeyrek yüzyıl uygulanan klâsik program, XIX. yüzyılda Fransa'da hakim olan, pozitivist-sosyolojist bir felsefe anlayışına göre hazırlanmış bir programdır.¹⁸

Fakat 1993 programında bilimin değerlendirilmesi doğrudan doğruya Bilim Felsefesi'nin bir işi olarak ele alınıp tek taraflı olarak bilimi yükseltici klâsik yaklaşımlar verildikten sonra, bu yaklaşımların karşısındaki görüşlere de değinilerek bilimin her şey olmadığı vurgulanıp pozitivist anlayıştan uzaklaşılır, hatta karşı tavır alınır.¹⁹ Esasen 1985 programında konunun tek taraflı bir yaklaşımla ele alınması, ne -dersin amaçları arasında ilk olarak belirtilen- "öğrencilere farklı bilgi dallarının varlığını göstererek onlarda ilmî düşünce yolu ile yaratıcı, yapıcı, verimli ve hoşgörülü, kısacası Atatürkçü bir zihniyet geliştirme"ye, ne de felsefî düşünceye uygundur. Kaldı ki, 1985 programında o dönemin (12 Eylül 1980 sonrası) şartların bir sonucu olarak programa girdiği anlaşılan VI. ünitenin (Osmanlılar'da Yenileşme ve Cumhuriyet) büyük bir kısmı, bir felsefe programı içinde adeta "iğreti" olarak kalmaktadır. Buna karşılık 1993 programında "Genel Açıklamalar"da "Millî Egemenlik" ve "Laiklik" kavramlarının Atatürk'ün görüşleri ve uygulamaları doğrultusunda öğrenciye kazandırılması öngörüldüğü halde, ilgili ünitelerin işlenişinde bu hususlara pek rastlanılmaz. Sadece "Terimler" içinde bu kavramlar geçmektedir. Bu programa dayanılarak hazırlanan *Felsefeye Giriş* adlı ders kitabında ise, bu terimlere bile yer verilmemiştir. Gerçekte, bunlar daha çok sosyolojik terimler olduğu için, bir felsefe programında işlenmesi beklenemezdi.

Diğer taraftan felsefe eğitiminden beklenen öğrencilerde felsefî düşünme alışkanlığını oluşturmak amacı, herşeyden önce düşünce özgürlü-

17 Şerif Mardin, "Sosyal Bilim ve Araştırmalarında ve Eğitiminde Felsefe", *Felsefe Kurumu Seminerleri*, II Türkiye'de Felsefe Eğitimi, Ank., 1977, 110.

18 Füsün Altıok, "Felsefe ve Ahlak Eğitimi", *Felsefe Kurumu Seminerleri*, 64-65.

19 Karşılaştırma için bkz. Mübahat Küyel ve Diğerleri, *Felsefeye Giriş*, 12, 146-168; S. Elibol, *Felsefeye Giriş*, 60-61.

günün varlığıyla yakından ilgilidir. Eleştirici, doğmatizmden uzak, tutarlı, kapsayıcı, sistemli, kişilik geliştirici özellikleriyle açıklanabilecek felsefi düşünme yatkınlığının öğrencilerde felsefe eğitimi/öğretimi yoluyla uyanıtılması amacına, genelde programlarda hakim olan tek yönlü anlayış ve muhteva ile nasıl ulaşılabilecektir? Öyle ki, klâsik program için, 1973 tarihli Millî Eğitim Temel Kanunu çerçevesinde takip edilen eğitim felsefesinin, felsefe dersinin eğitim felsefesini önemli ölçüde kısıtladığı ve düşünme özgürlüğünü engellediği bile ileri sürülmüştür.²⁰ Gerçekten de 1924 ve 1938 programlarında materyalizm konusu bulunduğu halde, klâsik programda bu felsefi doktrinden söz bile edilmez. Yine 1976 Felsefeye Başlangıç programına kadar, programlarda İslâm Felsefesi'ne yer verilmiştir. 1976-77 öğretim yılında uygulanmaya başlanan ve klâsik programa bir alternatif olarak hazırlanan 1976 programında ise, gerek materyalizm gerekse İslâm Felsefesi'ne (ilk defa) yer verilmekle birlikte, bu program iki öğretim yılı uygulandıktan sonra Talim ve Terbiye Kurulu tarafından "amaçları, ilkeleri, içerikleri ve izlenen yöntemleri yönünden günümüzün ihtiyaçlarına cevap veremediği ve eğitim anlayışıyla gereği gibi uyum sağlamadığı" gerekçesiyle yürürlükten kaldırılıp tekrar klâsik programa dönülür. İşin diğer ilginç bir yönü de, 1976 programına dayanılarak hazırlanan *Felsefeye Başlangıç* adındaki ders kitabı, M.E.B. Talim ve Terbiye Kurulu'nca yayınlanırken, "Önsöz"de "... ilmi muhtevası nispetinde..., 'millî' hüviyetine kavuşturmak ve muhtevasını da kendi gerçeklerimizin ifadesine imkân ve zemin hazırlayacak duruma getirmek maksadıyla tertiplenmiş bulunmaktadır"²¹ sözleriyle takdim edilir.

Lise Felsefe dersi programlarının oldukça uzun bir süre sonra, böylesine siyasî çekişmelerin malzemesi haline gelmesi, konunun daha sonraki dönemlerde de nazikliğini korumasına neden olmuştur. Nitekim, 1985 Felsefeye Giriş programı, basında tartışıldığı gibi, 19-21 Kasım 1986 tarihlerinde Ankara'da A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü ile ODTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nün ortaklaşa düzenlediği Türkiye I. Felsefe-Mantık-Bilim Tarihi Sempozyumu'nda da önemli tartışmalara malzeme olmuştur.

1993 programı ise, karşıt görüşler arasında adeta bir orta yolu tutarcasına, bir taraftan sistematik felsefeyi programın temeli yaparken, diğer taraftan da Türk-İslâm düşünürlerine (filozoflarına değil!) başlı başına bir ünite veya alt-bölüm ayırmadan ve bunların felsefe konuları hakkındaki görüşlerini "uygun yerlerde, uygun ölçülerde dile getirme"²² gibi daha yumuşak ve sentezci bir yaklaşım ortaya koymuştur. Belki de bu nedenle, -şimdilik- sözkonusu tartışmalar durulmuş gibi görünüyor.

20 Ali Kaymak, *Felsefe Kurumu Seminerleri II*, 88.

21 Rıza Kardeş, *Felsefeye Başlangıç'a "Önsöz"*, Ank., 1976, VII.

22 M.E.B. *Orta Öğretim Kurumları Felsefe Dersi Programı*, 3.

2.2. Felsefe Programlarında Muhteva

Cumhuriyet döneminde uygulanan çeşitli lise felsefe programlarının muhtevaları da, en az amaçları kadar değişik ve çeşitlilik göstermektedir. Ele alınan programların muhtevaları başlıca iki modelde toplanabilir:

- Sistematik felsefe yaklaşımındaki programlar: 1924, 1938, 1957 ve 1993 programları;

- Felsefe Tarihi yaklaşımındaki program: 1976 Felsefeye Başlangıç programı.

Bu iki model, İlkçağdan beri Felsefe'yi ve Felsefe Tarihi'ni tanıtmayı amaçlayan iki ayrı yaklaşımın bir devamıdır. Bu modellerden ilki olan "Doxografi" yaklaşımının ilk örneği, Aristo tarafından verilmişti. Bu modelde belli başlı felsefe problemleri temele alınarak, felsefe tarihi seyri içerisinde bu problemlere çözüm yolları şeklinde ortaya konulmuş çeşitli felsefi sistem, görüş veya doktrinler, yine belli başlı filozofların düşüncelerine göre incelenirler.

İkinci model, "Biografi" olup bunun ilk örneğini ise, milattan sonra III. yüzyılda yaşamış olan Diognes Leartius vermiştir. Biografilerde belli sayıda filozof tamamen Felsefe Tarihi içinde ele alınarak felsefeleri incelenir.

Ne var ki, Lise Felsefe dersi programları içerisinde her iki modele girmeyen üçüncü bir program tipi daha vardır: 1985 Felsefeye Giriş programı. Bu program, bir yönüyle Felsefe Tarihi modeline benzerken, diğer yandan da Felsefe Tarihi, Bilim Tarihi'yle iç içe getirilerek ondan ayrılır. Gerçekten de 1985 Felsefe'ye Giriş programı, bütünüyle ele alınırsa, Bilim Tarihi'nin Felsefe'ye temel yapılmak istendiği bir anlayışla hazırlanması itibariyle, geleneğin dışında yeni bir modeldir. Diğer taraftan, bu modelin ele alındığı konuların, amacı çok daha gençlere genel kültür veren liselerin ders programları içerisinde olması ihtiyacı hissedilmiş olmalı ki, ders geçme ve kredi sisteminin uygulandığı okullarda, 1992-93 öğretim yılından itibaren liselerin programlarına seçmeli ders olarak Bilim Tarihi dersi de konulmuştur.²³ Böylece yürürlükten kaldırılan 1985 programında yer alan Bilim Tarihi konularının 1993 Felsefe programında olmamasından kaynaklanan boşluk doldurulmak istenerek sentezci bir yola girilmiştir.

²³ 1992-93 öğretim yılından itibaren, ders geçme ve kredi sisteminin uygulandığı liselerde Bilim Tarihi dersleri, 4 kredi olarak Fen Bilimleri, Sosyal Bilimler ile Türkçe ve Matematik alanlarının programlarında seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Ayrıca Fen Liseleri, Anadolu Liseleri ve İmam-Hatip Liselerinin programlarında da bu ders seçmeli olarak yer almaktadır.

Aşağıdaki tabloda ele alınan Felsefe dersi programları üniteler yönünden görülmektedir. Bu programların hepsinde ortak olan tek bir ünite vardır: Felsefenin genel olarak tanıtıldığı “Giriş” ünitesi. Ancak 1976 programında, bu ünitenin konuları diğerlerinden farklı olarak son bölümde ele alınmıştır. Ayrıca bu programda Felsefeye “Giriş” olarak “Felsefi Düşüncenin Başlangıçları” ile “Felsefi Düşüncede Sokrates’in Önceliğinde Verilen Önem” başlıkları altında diğer programlarda bulunmayan konular yer almaktadır. Bu konulardan sadece “Felsefi Düşüncenin Başlangıçları”, 1985 programında “İlk Medeniyetlerde Bilim ve Felsefenin Başlangıçları” başlığı altında ayrı bir ünite şeklinde yer almaktadır.²⁴

“Giriş” ünitelerinde, programlara göre dikkati çeken diğer önemli farklılıklar şunlardır:

- Felsefenin ilmî gelişme ve sosyal hayata olan etkisi (1924, 1938 programları);
- İnsan niçin bilgiye ihtiyaç duyar? (1985 programı);
- Felsefenin gereği (1993 programı).

Felsefe Tarihi modelinin esas alındığı 1976 ve 1985 programları hariç, diğer dört programda ortak olan üniteler şunlardır:

- Bilgi problemi,
- Ahlâk problemi,
- Estetik.

Programlardaki bu ortak üniteler²⁵ içerisinde farklı olan bazı konular da vardır. Bunların en dikkat çekicileri, 1938 programdaki “Biyoloji ilminin ilerlemesinin bilgi problemi üzerine tesiri” ile “Bilgi problemine sosyolojik cepheden bakanların nazariyeleri” başlıklarını taşıyan konular ve 1993 programındaki “Mantık” konusudur. Mantık konusunun programda ele alınmasıyla, bilgi problemi ile mantık arasındaki varolan zorunlu ilişki kurulmak istenmiştir.²⁶

Ahlâk probleminde 1938 programında diğer üç programdan farklı olarak, esasen sosyolojik kavramlar olan “örf ve adet” konusu yer almaktadır. Estetik ünitesinde ise, dört programda olup diğer iki programda olmayan tek bir konu vardır: Sanatın ahlâk ile münasebeti.

24 Programlardaki “Giriş” üniteleri için bkz. Ek 1.

25 Bu üniteler için bkz. Ek 2, Ek 3 ve Ek 4.

26 Elibol, 21-22.

FELSEFE PROGRAMLARINDAKİ ÜNİTELER					
1924 Program	1938 Program	1957 Program	1976 Program	1985 Program	1993 Program
1. Felsefe Tabirinin Mânâsı 2. Marifet Nazaryeleri	1. Filozofî Tabirinin Mânâsı 2. Bilgi Problemi	1. Felsefi Düşünüş Nedir? 2. Felsefe ve Cemiyet	1. Giriş 2. Çağlar Boyunca Felsefe Sistemlerinin Belli Başlı Büyük Temsilcileri 3. Bir Sonuca Doğru (Felsefi Bilgi)	1. Bilgi 2. İlk Medeniyetlerde Bilim ve Felsefenin Başlangıçları	1. Felsefeye Giriş 2. Bilgi Felsefesi
3. Madde Hakkındaki Telakkiler	3. Dış Âlemin Varlığı Problemi	3. Felsefe Meseteleri		3. Hellenik ve Hellenistik Çağlarda Bilim ve Felsefe 4. Roma ve Ortaçağda Bilim ve Felsefe	3. Bilim Felsefesi
4. Hayat Hakkındaki Telakkiler	4. İnsanın İhtiyar Problemi	4. Bilginin Çeşitli Yönlerden Ele Alınış ve Gelişmesi		5. İslâm Bilim ve Felsefesinin Batıya Geçiş ve Rönesans 6. Yeniçağda Bilim ve Felsefe 7. Osmanlılarda Yenileşme ve Cumhuriyet 8. Çağdaş Bilim ve Felsefe	4. Varlık Felsefesi 5. Ahlak Felsefesi
5. (Din Felsefesi)	5. Ahlak Filozofisi	5. Ahlak Probleminin Konuluşu			6. Siyaset Felsefesi
6. Ahlak	6. Estetik	6. Sanat ve Felsefe			7. Estetik 8. Din Felsefesi

Felsefenin temel problemi olan varlık konusu, sadece 1924, 1938 ve 1993 programlarında yer almaktadır.²⁷ 1976 ve 1985 programlarının kendilerine özgü anlayışları bir tarafa bırakılırsa, "klâsik" program dediğimiz 1957 programında varlık problemine yer verilmeyişi, felsefenin özüyle çelişen bir durumdur. Nitekim bu programın liselerde uygulandığı yıllarda yapılan bir araştırmada, kendileriyle görüşülen bazı ders öğretmenlerinin muhtevadaki bu eksikliği vurgulamalarına işaret edilmiş,²⁸ ayrıca bu ihtiyaçtan hareket ederek geliştirilen bir felsefenin yer alması gerektiği savunulmuştur.²⁹

Varlık felsefesinin bir ünite halinde yer aldığı 1993 programında bir başlık dikkati çekmektedir: "Bilime Göre Varlık". Böylece varlık probleminin felsefeye özgü bir araştırma konusu olduğu vurgulanmakta, felsefenin bilimler karşısındaki yerinin önemi anlatılmak istenmektedir.³⁰

Diğer taraftan 1924 programındaki "Hayvanî ve nebatî nevilerin tekevvünü hakkındaki nazariyat" konusu, tek başına "Biyoloji Felsefesi" ünitesi olarak değerlendirilebilir. XIX. Yüzyılda ortaya atılan Lamarkizm ve Darwinizm teorilerinin etkisinin XX. yüzyıl başlarında Türk düşüncesini derinden etkilediği gözönüne alınırsa, bu konunun Cumhuriyet'in hemen başındaki liselerin ilk programında yer alması oldukça anlamlıdır.

1957-58 öğretim yılında uygulanmaya başlanan klâsik programın, kendisinden önceki 1924 ve 1938 programlarına göre oldukça basit kalmasının yanında, gerek bu programlara gerekse daha sonraki programlara göre üstünlük sayılabilecek farklı bir ünitesi vardır: "Felsefe ve Cemiyet". Her ne kadar bu yaklaşım tarzı, "felsefî düşüncenin gelişmesini filozofların içinde yaşadığı topluma bağlamak, filozofun varlığını ve getirdiği görüşleri toplumla açıklamak, sosyolojizmin anlayışıdır"³¹ şeklinde eleştirilmiş olsa da, özellikle lise seviyesindeki öğrencilere felsefe problemlerinin ve çözüm yollarının belli tarihî şartların da etkisiyle ortaya çıktıkları vurgulanmadan sözkonusu bilgiler verildiğinde, öğrencilerin bu bilgileri toplu olarak değerlendirmede oldukça zorlandıkları ve bu görüşleri temsil eden filozofların öğrenci zihninde bir "garip" olarak şekillendiği de bir olgudur. Nitekim 1957 programına dayanılarak hazırlanan Felsefe dersi kitaplarında böyle bir ünite yer almış olsa da, felsefî sistemlerin birbirleriyle olan bağlantıları ve bu sistemler arasındaki geçişlerdeki tarihî bilgilerin yeterince bulunmamasından dolayı, ortaya çıkan olumsuz sonuçlara Tozlu'nun araştırmasında değinilmiştir.³² Öte yandan, felsefî

27 Bkz. Ek 5.

28 Tozlu, I, 115.

29 Tozlu, II, 136.

30 Bkz. Elibol, 67-68.

31 Altıok, 65.

32 Tozlu, II, 135.

düşüncenin değil felsefî bilginin araştırmalarla getirilen bilgilerin belli bir alanda ufku genişletmesine göre ortaya konulduğu, felsefî bilginin toplumlara göre olmadığı şeklinde ileri sürülen görüş,³³ polemik yaratmaktan başka bir şey değildir. Eğer bu iddiada, felsefî düşünce felsefe yapmak anlamında kullanılmışsa, K. Jaspers'in de ifade ettiği gibi, bilgilerimizin materyalinde Antik Çağ'dan elbette çok ileriyiz, ama felsefe yapmada Platon'a nazaran daha ileride olduğumuzu söylemek bir yana, belki ona henüz ulaşamadık.³⁴ Ancak felsefî sistemlerini de içine alacak şekilde hiçbir olgunun, tarihten bağımsız olmadığı da inkâr edilemez. Tarih ise, bir bakıma insan toplumlarının kendilerine özgü olarak geliştirdikleri kültürlerinin tarihidir. Felsefe ancak bir kültür ortamının içinde doğar, gelişir. Platon'u İlkçağ'da *Devlet*'i yazmaya götüren sebepleri, Fârâbî ve İbn Sina'yı, Sn. Thomas'ı Ortaçağ'da din felsefesi yapmaya götüren sebepleri, çağımızda ise J.P. Sartre'ı egzistansiyalist felsefe yapmaya yol açan sebepleri, bu filozofların nasıl içinde yaşadıkları çağlardan ve kültürlerden soyutlayabiliriz? Kaldı ki, 1957 programına dayanılarak hazırlanan Lise Felsefe ders kitaplarından biri olan İsmail Tunalı'nın *Lise İçin Felsefe* kitabında bu ünitenin başlığı "gelişme" şeklinde değildir ve "Felsefî Düşüncenin Toplumlara Göre Değişmesi" adını taşır.³⁵

1976 ve 1985 programlarında ise, "Felsefe ve Cemiyet" gibi bir konu olmadığı halde, bu programların Felsefe Tarihi ve Bilim Tarihi anlayışıyla hazırlanmalarının bir sonucu olarak, bunlara dayanılarak yazılan ders kitaplarında yer yer felsefe-toplum-çağ ilişkisine oldukça önem verildiğini ve vurgulandığını görüyoruz. 1993 programına dayanılarak hazırlanan S. Elibol'un ders kitabında ise bu husus ihmal edilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk ve son (1924, 1993) lise Felsefe programlarında olup da, diğer programlarda olmayan ortak bir ünite vardır; Din Felsefesi³⁶. Daha sonraki programlardan bu konunun çıkarılışı, lâiklik ilkesinin eğitime girişiyle açıklanabilir. Ne var ki, lise seviyesinde bir felsefe dersinin öğrencilere belli başlı felsefe problemlerini anlayarak onların bir dünya ve hayat görüşü geliştirmelerinde yardımcı olmak yönünde imkân ve zemin hazırlamak işlevini gerçekleştirebilmesi için, dersin programında bu ünitenin bulunmaması, özellikle Türk toplumunun son yıllarda geçirdiği değişmeler de dikkate alınır, oldukça anlamsız olurdu. Bu nedenle, 1993 programının muhtevasında Din Felsefesi'nin yer almasının bu boşluğu doldurduğu söylenebilir.

1993 lise Felsefe programında diğer programlarda olmayan iki yeni ünite ile karşılaşılır: Bilim Felsefesi ve Siyaset Felsefesi.³⁷ Gerçekten de,

33 Altıok, a.y.

34 Karl Jaspers, *Felsefeye Giriş*, Çev. Mehmet Akahın, 2.b., İst., 1981, 27.

35 Bkz. İsmail Tunalı, *Lise İçin Felsefe*, y.y., 1980, 28-31.

36 Bkz. Ek 6.

37 Bkz. Ek 7.

bir taraftan çağdaş felsefenin yöneldiği önemli eğilimlerden birinin Bilim Felsefesi problemleri olduğu gözönüne alınırsa bu konunun, diğer taraftan da özellikle 1980'li yıllardan bu yana sivil toplum, demokratikleşme ve insan hakları gibi Türk toplumunun gündemine yoğun olarak giren kavramların tartışıldığı bir ortamda Siyaset Felsefesi'nin felsefe programlarına girmesi oldukça anlamlıdır. Böylece 1993 programında belirtilmemiş olsa da, daha önceki programlarda geçen öğrencilerin içinde yaşadıkları çağ ve toplum hakkında hayat ve dünya görüşlerini geliştirmelerinde yardımcı olmak amacının bu ünitelerle yeni bir açılım kazandığı söylenebilir. Kaldı ki, sözkonusu programın felsefenin -diğer programlarda bulunmayan- temel problemlerinin hemen hepsini kapsamıyla, "Genel Açıklamalar"da belirtilen "gerek insan, gerekse kültür hakkında daha geniş, daha zengin bir anlayışın oluşturulmasına çalışma"³⁸ amacına uygun bir muhteva zenginliğine sahip olduğu ileri sürülebilir.

Lise Felsefe dersi programlarında son yıllarda dikkati çeken oldukça önemli bir eğilim, Felsefe programlarında İslâm veya Türk-İslâm Felsefesi ve filozoflarına yer verilmesidir. Gerçekten de 1976 Felsefeye Başlangıç programına kadar, İslâm Felsefesi'ne programlarda hiçbir şekilde yer verilmeyişi, Ortaöğretimde felsefe eğitimi/öğretimi açısından büyük bir boşluk doğuruyordu. Esasen Cumhuriyet dönemi eğitiminin en önemli yönelmelerinden biri, başlangıçtan itibaren "millîleşmek" olagelmıştır. Ancak bu dönemde, zaman zaman millîleşmek hedefi için, ırkçı yaklaşımları andıran muhtevalara özellikle Türkçe, Tarih ve Coğrafya derslerinde yer verildiği halde, Felsefe programlarında Türk düşüncesine yer verilmez. Din derslerinin uzun bir aradan sonra tekrar ortaöğretim programlarına girdiği 1950'li yıllarda uygulanmaya konulan klâsik programda da İslâm Felsefesi'ne herhangi bir şekilde yer verilmez. Programlardaki bu eksiklik, zaman zaman önemli bir ihtiyaç olarak belirtilmiştir. Meselâ, Felsefe Kurumu'nun 6 Mart 1975 tarihinde Ankara'da yapılan "Türkiye'de Felsefe Eğitimi" konulu bir toplantısında, konuşmacılardan biri bu ihtiyacı şöyle belirtir:³⁹

Yapılan Felsefe Tarihi de, ...Batı'nın çok dar bir açıdan ele alınmaktadır. Örneğin Türk-İslâm Felsefesi denilen bir Felsefe var. Kabul etsek de etmesek de böyle bir gerçek var. Bunu dahi okutamıyoruz...

Aynı programın uygulandığı yıllarda Erzurum liselerinde yapılan araştırmada da, kendileriyle mülakat yapılan ders öğretmenlerinin hepsinin de müfredat programında ve ders kitaplarında Türk-İslâm Felsefesi'ne hiç yer verilmediğini ifade ederek, bu durumun büyük bir eksiklik olduğu hususunda birleştikleri belirtilir. Bu araştırmada konu ile ilgili olarak ileri sürülen "Müfredat programında kendi kültürümüzün yetiştirdiği

38 M.E.B., *Orta Öğretim Kurumları Felsefe Dersi Programı*, 3.

39 Kaymak, 89.

Türk-İslâm Filozofları'na yer verilmemesinden dolayı, konuların öğrencilerin ilgisini çekmediği ve onlara yabancı gelmediği düşünülebilir. Öğrencilerin bu hususta bilgi edinme isteği içinde oldukları kolayca anlaşılabilir" şeklindeki varsayım, lise öğrencilerine uygulanan anketle test edilmiş ve sonuçta bu varsayımın kuvvetli olarak desteklendiği görülmüştür. Hatta araştırmanın ilgili bölümünde bazı öğretmenlerin ve öğrencilerin ilgi çekici birkaç sözü de aktarılmıştır. Öyle ki, öğretmenlerin müfredat dışı da olsa, Türk-İslâm Filozofları'nın görüşlerine derslerde yer verdikleri halde öğrencilerin bu bilgileri yeterli görmedikleri ve ortalama %100 aşan bir oranda bu bilgilerin kendilerine verilmesinde istekli oldukları belirlenmiştir.⁴⁰ Sonuçta bu araştırmada elde edilen verilere dayanarak, muhtevadaki en önemli eksikliğin Türk-İslâm Felsefesi'ne yer verilmemesi olduğu belirtilerek şu değerlendirme yapılmıştır:⁴¹

Beşerin tefekkür tarihi içinde önemli yerleri olan ve Batı felsefelerini derinden etkileyen İslâm filozoflarının önem ve yeri meselesi hakkındaki bilgisizlik, genç nesilleri millî kültürümüzü inkârâ götürecektir. Bunun neticesinde gençler aslımı anladıkları bir kültürü, Batı kültürünü tenkitsiz, muhasebesiz ve ölçüsüz bir şekilde benimsemeye başlayacaklardır.

İslâm Felsefesi ve Filozofları ilk defa, Felsefe programlarına 1976 Felsefeye Başlangıç programıyla girdiği belirtilmişti. Aynı programın Felsefe Grubu dersleri için "Genel Amaçlar"ı arasında öğrencilere "Türk milletinin sosyal ve fikrî mirasını kavratmak" ifadesi yer alırken, Felsefe dersinin özel amaçları arasında da öğrencilerin "Türk düşüncesini tanımaları için gerekli ortamı sağlamak" amacı vardır. Bunlara benzer amaçlar, daha sonraki 1985 ve 1993 programlarında da bulunmaktadır.

1976 programında İslâm Felsefesi ve filozofları, St. Thomas'la birlikte "Orta Çağdan Örnekler" başlığı altında ve %20 oranında muhtevaya girmiştir. Fârâbî, İbn Sinâ, Gâzâlî, Sührüverdi ve İbn Araî'nin hayatları ile felsefî düşüncelerinin yer aldığı bu muhteva, daha çok bir İslâm Felsefesi Tarihi'ne benzer. 1985 programında ise, İslâm'dan önce Türk Dünyası'nda bilim ve felsefe olarak değerlendirilmiş bazı görüşler ile, Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlılar'daki bilim ve felsefe hareketleri, hatta Osmanlılar'ın son dönemlerdeki fikir hareketleri İslâm Filozofları'na ilave edilmesiyle, sözkonusu muhtevanın oranı %25-30'lara ulaşır.

Esasen "İslâm Felsefesi" olarak literatüre geçen konuların kapsamını oldukça zorlayan bu muhteva, Türkiye I. Felsefe-Mantık-Bilim Tarihi Sempozyumu'na sunulan bir bildiride, şöyle eleştirilmiştir:⁴²

40 Tozlu, I, 116-118.

41 Tozlu, II, 135

42 Ahmet Arslan, "Bir Ortaöğretim Programı Olarak Felsefe", *Türkiye I. Felsefe-Mantık-Bilim Tarihi Sempozyumu 19-21 Kasım 1986 Ankara*, Ank., 1991, 213.

Eğer bununla amacımız felsefenin tanımını böylece genişletip, sulandırarak İslâm öncesi Türklerin dinsel inançlarını ve efsanelerini felsefenin kapsamı içine sokabilmek ve [bu] suretle de “öğrencileri Türk ve Türk-İslâm âleminin içinde bulunduğu insanlığın kültür ve medeniyet gelişmeleri konusunda şuurlandırmak” ise buna ihtiyacımızın olmadığını, İslamiyet sonrası Türk toplumlarının evrensel felsefe tarihi içinde yer alabilecek değerde filozoflar yetiştirmiş olduğunu herkesin kabul ettiğini hatırlatmak isterim.

Bu eleştiriler de dikkate alınmış olmalı ki, -fakat daha çok Felsefe Tarihi modelinde olmayıp, sistematik felsefe yaklaşımının esas alması nedeniyle- 1993 programında, “Türk-İslâm düşünürlerini ve bunların konuya ilişkin görüşlerini uygun yerlerde, uygun ölçülerde dile getirme, böylece Türk insanının ait olduğu kültür dünyasının felsefî başarılarının evrensel felsefe hareketi içindeki yerini ve değerini belirtme imkânı getirilmiştir” denilerek, daha yumuşak bir anlayışla İslâm filozoflarına ve tasavvuf düşüncesine de muhtevada yer verilmiştir⁴³.

Gerçekte, Cumhuriyet döneminde -1938 programı dışında hiç değişmeyen-Felsefe dersi için lise programlarında ayrılan iki ders saati, programlardaki muhtevaya göre yeterli değildir. Nitekim oldukça sınırlı kapsamdaki 1957 programı için bile, ders saatinin muhtevaya göre az olduğu Tozlu'nun araştırmasında ileri sürülmüştür⁴⁴. Ancak bu çalışmada kendileriyle mülakat yapılan ders öğretmenlerinin, haftada iki saatin yeterli ve verimli bir felsefe eğitimi amaçlandığında kafi gelmeyeceği hususunda birleştikleri⁴⁵ bulgusu, bundan 12 yıl önce bütün Türkiye çapında örnekleme tekniğiyle belirlenen 35 lisede gerçekleştirilen, fakat Felsefe dersinin müstakim olarak değil de, felsefe grubu olarak ele alındığı Özoğlu'nun araştırmasındaki bulgu ile çelişir. Özoğlu'nun araştırmasına göre, Felsefe dersini okutan öğretmenlerin %37'si ders saatlerinin muhtevayı işlemeye yeterli bulurken, %21'i kısmen yeterli bulmaktadır. Yetersiz bulan öğretmenlerin oranı ise %37'dir. Özoğlu, bu verileri olumlu şekilde değerlendirir⁴⁶. Halbuki, ders saatini “kısmen yeterli” bulan öğretmenlerin cevapları, daha çok olumsuz olarak değerlendirilmeye uygundur. Çünkü öğretmenler istenilen şekilde bir felsefe eğitimi kastetmiş olabilirler. Öte yandan, aynı çalışmadaki öğretmenlerin büyük çoğunluğunun (%68) felsefe grubu derslerinin muhtevasının öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte bulmadıkları şeklindeki bulgu⁴⁷ da dikkate alınırca, en azından 1957 programı için Özoğlu ile Tozlu'nun araştırmasında, “liselerdeki mevcut felsefe öğretiminin faydalı olmadığı” şeklindeki varsayımın, bu dersin öğretimi için gerekli olan zemin yokluğu, ders kitaplarının yeter-

43 İslâm Felsefesi ve Türk düşüncesinin programlardaki konuları için bkz. Ek.8.

44 Tozlu, II, 134.

45 Tozlu, I, 115.

46 Özoğlu, 168-169.

47 Özoğlu, 163-164.

sizliği ve dersin özel kavram ve terimlerinin yeterince anlaşılacağı gerekçeleriyle desteklenmesi sonucunda, halihazır felsefe öğretiminin pek faydalı olmadığı ileri sürülmektedir⁴⁸. Ayrıca 1957 programına dayanılarak hazırlanan ders kitaplarının, her iki araştırmada da öğretmenler tarafından felsefe eğitimi/öğretimi için ihtiyaca cevap verecek nitelikte bulunmadığı ortak bir bulgu olarak yer almaktadır⁴⁹.

Bu araştırmalar klâsik program için geçerlidir. Bugün ise, liselerde uygulanmakta olan yeni bir Felsefe programı, hatta programları ile karşılaşıyoruz. Gerçekten de, 1993 programı "Türkiye felsefe dünyasında oldukça radikal bir dönüşümün belgesi" olma iddiasına paralel olarak, felsefe eğitim/öğretimi üzerinde yapılmış geçmişteki tartışmaları, bu konudaki araştırmalarda ortaya çıkan eksiklikleri ve en önemlisi de öğrenciler, öğretmenler ve akademisyenler tarafından çoğunlukla paylaşılan felsefe eğitimi/öğretimindeki problemleri aşmaya yönelik muhteva zenginliği ve yeni açılımlar getirdiği söylenebilir. Ancak bu programa dayalı olarak hazırlanacak ders kitaplarının oldukça iyi yazılması ve Bakanlıkta bugüne kadar genellikle hakim olan hacim endişesinden uzak kalınması gerekmektedir. Öte yandan 1993 programının seçmeli dersler olan Felsefi Metinler ve Felsefe Tarihi, hatta Bilim Tarihi dersleriyle desteklenmiş olması da dikkate alınır, bugün liselerde felsefe eğitimi/öğretimi konusunda oldukça ileri bir anlayışa ulaşıldığı söylenebilir. Özellikle yeni uygulanmaya geçilen ders geçme ve kredi sisteminin beraberinde getireceği öğrenci ilgisi ve isteğinin felsefe eğitimi/öğretiminde başarı için önemli bir faktör olduğu açıktır.

3. Sonuç ve Öneriler

Cumhuriyet döneminde lise Felsefe derslerinin ortaöğretime girdiği 1924 programının ardından 70 yıl geçtiği bugünlerde, yeni bir programın denenmek üzere uygulanmaya konulduğu gözönüne alınır, felsefe öğretiminin Türkiye'de bir süre daha gündemde kalacağı öne sürebilir⁵⁰.

Bugün ülkemizde meydana gelen sosyo-kültürel değişmelerin hızla toplumun hemen her kesiminde yaygınlaştığı bir ortamda gündeme gelen "insan meselelerine felsefi açıdan bakmanın beklentisi"⁵¹ bir ihtiyaç olarak belirmektedir. Bu ihtiyaç, belki Türk aydınları için daha çok geçerlidir. Gerçekten de sorunlarımıza felsefi bir zihniyetle bakma ve bir sisteme göre düşünmenin eksikliğini sezmek çok zor değildir. İşte böyle bir sezzinin toplumumuzun bireylerinde yaygınlaşabilmesi için, felsefe kültürü zeminini gerçekleştirmek amacıyla, ortaöğretimde felsefe eğitimi/öğretimini iyileştirmeye zorunluluk vardır. Eğer edindiği bilgilerini felse-

48 Tozlu, I, 114-121.

49 Özoğlu, 179; Tozlu, I, 116.

50 1993 Felsefe programının uygulamadaki sonuçları ayrı bir araştırma konusudur.

51 Necati Öner, *Stres ve Dini İnanç*, A., 1985, 9.

fenin bütüncü yaklaşımıyla yeni bir değerlendirme işleminden geçirerek insan-toplum-dünya hakkında sistemli bir bilgi sferine sahip felsefi eğitim almış bireyler yetiştirmek isteniliyorsa, felsefe eğitimi/öğretimine gerek ortaöğretim gerekse yükseköğretim seviyesinde önem verilmesi gerekmektedir. Böylece, Platon'un *Devlet*'indeki gibi filozofların devlet başkanlığına geçirildiği bir topluma ulaşılmaya (!) da kültürel sorunlarımızın üzerine düşünen bireylerin yetiştirilmesiyle, eğitilmiş insan gücü hedefine daha gerçekçi ve temelli olarak ulaşmak mümkün olabilecektir. Çünkü eğitilmiş insan, yalnız kendisine düşen bazı işleri ve görevleri en faydalı ve verimli şekilde yapabilen değil, aynı zamanda sistemli düşünebilen insan da olmalıdır. Eğitimin sosyal ihtiyaçları karşılayan bir araç olarak ele alınışı yanında, insanın insan olmasından kaynaklanan temel bir takım ihtiyaçlarını da karşılayan bir araç olması gerektiği hususu unutulmamalıdır.

Sorunun ortaöğretim seviyesindeki program yönü, son 1993 Felsefe programıyla çözümlenmiş gibi görünüyor. Ancak programlar bir eğitim sisteminde yer alan unsurlardan sadece biridir. Diğer önemli bir unsur ise, özellikle Felsefe dersi öğretmenleri için ayrı bir önemi olan konu, öğretmen yetiştirilmesidir. Sorunun bu boyutu, esasen millî eğitimimizin ana problemlerinden biridir. Felsefi anlamda, yani tutarlı bir eğitim felsefesi anlayışına dayalı öğretmen yetiştirme işi, yeniden gözden geçirilip nitelikli öğretmen yetiştirmenin şartları hazırlanmalıdır.

Herşeyden önce felsefe öğretmenleri, toplumumuzda çok yaygın olan felsefe ve felsefeciler hakkındaki olumsuz kanaati gidermeyi bilmedirler. Malesef bu durum, felsefecilerin İlkçağda bile karşılaştığı bir sorunmuş. Çünkü Platon *Devlet*'inde bu konuya değinmekte ve kabahati felsefecilerde bulmakta: "Çoğunluk felsefenin düşmanıysa, burada kabahat felsefeye patavatsızca girenlerindir"⁵². Ona göre felsefeci, varlığın seyrine dalmış olacağından gözlerini şunun bunun davranışına çevirmeye, onlarla dalaşmaya, onlara hınç duymaya, kötü sözler etmeye vakit bulamaz⁵³. Şu halde felsefeci herşeyden önce hoşgörülü olacak ve ona göre davranacaktır. Eğer farklı düşünceleriyle kendisini halktan üstün görür ve onları aşağılarsa, toplum tarafından sevilemeyecektir. Halbuki felsefeci, kendi bildiklerini bilmezlik içinde başkalarına satan Sokrates misyonunu temsil etmelidir.

Bu önemli konudaki diğer bir husus da, felsefe öğretmenlerinin genellikle toplumda geçerli olan değerlere ters düşecek tutum ve davranışlardan kaçınmada duyarlı olmalarıdır. Bunu sağlamak için de, yükseköğretimdeki felsefe eğitimi veren Felsefe Bölümlerinin programları gözden geçirilmeli, toplumun ve insanlığın değerleri dikkate alınmalıdır. Yine bu programların dayandığı felsefe anlayışları ve eğitim felsefeleri iyi belir-

52 Eflatun, *Devlet* VI. Kitap, Çev. S. Eyüboğlu-M.A. Cimcoz, 3.s., İst., 1975, 500b.

53 Eflatun, 500c.

lenmiş olmalı; bir taraftan felsefe disiplininin kendisine özgü özelliklerine bağlı kalınırken, diğer taraftan da ülke ve insan gerçekleri hesaba katılmalıdır. Ayrıca tarihin bize anlattıklarının kendi çağımıza bakarak hayatiyet kazanacağı unutulmamalıdır. Bunun için yükseköğretimdeki felsefe eğitimi/öğretimi, insanlık tarihinin anlamını, bütünlüğünü kavratacak bir tarih felsefesi anlayışına da dayandırılmalıdır.

Özetlenirse, bütünüyle felsefe kültürü edinmedeki alacağımız mesafenin, sorunlarımızın çözümlenmesinde çok önemli bir rolü olacaktır.

KAYNAKÇA

- Altok, Füsun:** "Felsefe ve Ahlak Eğitimi", *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Ank., 1977.
- Arslan, Ahmet:** "Bir Ortaöğretim Programı Olarak Felsefe", *Türkiye I. Felsefe-Mantık-Bilim Tarihi Sempozyumu Bildirileri 19-21 Kasım 1986 Ankara*, Ank., 1991.
- Atademir, H. Ragıp:** *Filozoflara Göre Felsefe*, Konya, 1947.
- Bilhan, Saffet:** *Eğitim Felsefesi Kavram Çözümlemesi*, I.C., I. Kısım, Ank., 1991.
- Brumbaugh, R.S.-Lawrence, N.M.:** *Philosophers On Education*, Boston, 1963.
- Eflatun, Devlet,** Çev. S. Eyüboğlu-M.A.Cimcoz, 3.b., İst., 1975.
- Elibol, S.:** *Felsefeye Giriş*, Ank., 1993.
- Jaspers, Karl:** *Felsefeye Giriş*, Çev. Mehmet Akalon, 2.b., İst., 1981.
- Kafadar, Osman:** "Platon ya da İdealist Eğitimin İlk Sistematiği", *Yüz. Yıl Ü. Fen-Edb. F. Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.2, 1991, ss.199-224.
- Kültür Bakanlığı:** *Lise Programı*, İst., 1938.
- Küyel, Mubahat:** *Lise 3 Felsefeye Başlangıç*, Ank., 1978.
- Maarif Vekâleti:** *Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı*, İst., 1340.
- : *Lise Müfredat Programı*, Ank., 1960.
- Mardin, Şerif:** "Sosyal Bilim ve Araştırmalarında ve Eğitiminde Felsefe", *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Ank., 1977.
- M.E.B.:** *Tebliğler Dergisi*, S.1900, 27 Eylül 1976; 1989, 12 Haziran 1978; 2195, 9 Eylül 1985; 2368, 12 Ekim 1992.
- : *Orta Öğretim Kurumları Felsefe Programı*, Ank., 1992.
- Öner, Necati:** *Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemi*, Ank., 1965.
- : *Stres ve Dinî İnanç*, Ank., 1985.
- Özoğlu, Süleyman Çetin:** *Liselerde Sosyal Bilimlerin Öğretimi Çeşitli Değişkenlere Göre Liselerde Sosyal Bilimler Öğretiminin Sorunları Araştırması*, Ank., 1974.

Tozlu, Necmettin: "Liselerde Felsefe Öğretiminde Karşılaşılan Problemler I-II", *M.E.B. Din Öğretimi Dergisi*, S.7; 8-9, 1986.

Tunalı, İsmail: *Lise İçin Felsefe*, y.y., 1980.

Türker, Mubahat Küyel ve Diğerleri: *Liseler İçin Felsefeye Giriş Ana Ders Kitabı*, Ank., 1985.

Uysal, Şefik: *Sosyal Bilimler Öğretimi Üniversitesi Lisans Seviyesine İlişkin Sorunlar*, Ank., 1974.

EK 1

FELSEFE PROGRAMLARINDA GİRİŞ ÜNİTESİ

1974 Programı	1976 Programı	1985 Programı	1993 Programı
<p>1. Felsefe Tabirinin Mânâsı: Felsefe nedir? Filozof kime denir?</p> <p>2. Felsefe ve Filozof Tabirlerinde Kurun-ı Kadime ve Zamanımızda anlaşılan mânâ</p> <p>3. Felsefi dehanın terakkiyat-ı ilmiye ve hayat-ı içtimaiye üzerinde tesiri</p>	<p>1. Filozof Tabirinin Mânâsı</p> <p>2. İlmi Bilgi ile Filozofî arasındaki fark</p> <p>3. Filozofînin mevzu hakkında muhtelif anlayışlar</p> <p>4. Zamanımızda filozofînin halle uğraştığı problemler</p> <p>5. Filozofînin ilmin terakkisine ve sosyal hayata olan tesiri</p>	<p>1. Felsefi Düşünüş Nedir? Bilim-Felsefe Bilgin-Filozof</p> <p>1. Felsefi Düşüncenin Başlangıçları</p> <p>2. Felsefi Düşünce Sokrates'in Önceliğine verilen önem</p> <p>3. Belli Sayıda Filozoflar yönünden Felsefe problemlerinin ele alınışı</p> <p>4. Çok sayıda Felsefe sistemlerinin var olduğunun açıklanması</p> <p>5. Felsefi bilginin diğer bilgi türleriyle ilişkisi</p> <p>6. Felsefi bilginin özelliği</p>	<p>1. Felsefenin Anlamı</p> <p>a. Bilginin tanımı</p> <p>b. Bilgi türleri</p> <p>c. Felsefe bilgisinin özellikleri</p> <p>d. Felsefenin konuları</p> <p>2. Felsefenin Çeşitli Alanlarla İlişkisi</p> <p>a. Felsefenin bilimle, dinle ve sanatla ilişkisi</p> <p>b. Felsefenin gelişimi</p>

EK 2

FELSEFE PROGRAMLARINDA BİLGİ PROBLEMİ ÜNİTESİ

1924 Programı	1938 Programı	1957 Programı	1993 Programı
1. Marifet Nazariyesi	1. Bilgi Probleminin Mahiyeti	1. Bilginin Çeşitli Yönlerden Ele Alınışı ve Gelişmesi	1. Bilgi Felsefesinin Konusu
2. Muhtelif Meslekler: Nasçılık (Doğmatizm), Hisbanilik (Septisizm), İntikadçılık (Kritisizm), İsbaiye izafiyeciliği.	2. Eski Doğmatikler, Septikler	Rasyonalist, Ampirist, Pragmatist-Entüsyonist görüşler.	a. Bilgi kuramı b. Mantık
3. Hakikat Hakkında Telakkiler: Zınniyecilik (Entellektüalizm), Pragmatizm.	3. Modern Çağda Doğmatizm, Ampirizm, Kritisizm.	2. Felsefe Meseleleri, Bu Meselelerin Doğuşu ve Hal Yolları	2. Bilgi Kuramının Temel Problemleri a. Doğru bilginin imkânsızlığı b. Doğru bilginin imkânı
	4. Biyoloji ilminin ilerlemesinin bilgi problemi üzerine tesiri Pragmatizm	Doğmatik, Şüpheci, Tenkitçi, Skolasük, pozitift düşünüş.	Rasyonalizm, Empirizm, Kritisizm, Analitik felsefe, Pozitivizm, Entüsyonizm, Pragmatizm, Fenomenoloji.
	5. Bilgi problemlerine sosyolojik cephelerden bakışların nazariyeleri Entüsyonizm		

EK 3

FELSEFE PROGRAMLARINDA AHLAK PROBLEMİ ÜNİTESİ

1924 Programı	1938 Programı	1957 Programı	1993 Programı
Amel-i beşeriyenin suret-i tayini	İnsanın ihtiyari problemi	Ahlâk probleminin konuluğu	1. Ahlâk Felsefesinin Konusu a. Felsefe açısından ahlâk (Etik) b. Ahlâk Felsefesinin temel kavramları c. Ahlâk Felsefesinin temel soruları
1. Ahlâk mevzuu, Vicdan ve Kanun ahlâkı, Mükellefiyet ve mesuliyet, Ahlâkı müteyyideler, insanî hayatın gayesi ve saikleri hakkında felsefi meslekler...	1. Ahlâkı realitenin objektif ve subjektif cephesi	1. Ahlâkı hürriyet nedir? Bunun hakkında çeşitli deliller	
2. Vazife ve saadet Ferdî tekamül, beşer-i terakki	2. Ahlâkı filozofik bir prensibe irca edenlerin düşünüş tarzları	2. Buna zıt olan determinizm ve delilleri	2. Etik'in Problematigi ve Yaklaşımlar a. Kişi vicdanı karşısında evrensel ahlâk yasasının olup olmadığı b. Evrensel ahlâk yasasını belirleyen özellikler
3. Fazilet ve rezilet	3. Ahlâkı pozitif bir ilme dayandırmak isteyen meslekler	3. Vicdanın mahiyeti, şuurdan farkı	
4. Muhtelif tezahürat-ı ahlâkiye Şahsî, ailevî ahlâk hakkında umumî malumat	4. Örf ve adet, hak ve mesuliyetin mahiyeti ve kaynağı		
	5. Ahlâkı vicdan: Mahiyet, kıymeti ve mükelleflik		
	6. Ahlâkı hayatın postülleri		

EK 4

FELSEFE PROGRAMLARINDA ESTETİK ÜNİTESİ

1924 Programı	1938 Programı	1957 Programı	1993 Programı
<p>1. Hüsn, hüsn-i bedîî, tabiatta güzelliğ, zellik, hüsn ve ulvî (süblim)</p> <p>2. Sanat: Tarifi, aksarı, sanat hakkında muhtelif telâkîler</p> <p>3. Sanatın ahlâk ile münasebeti</p>	<p>1. Güzellik, tabiatta güzelliğ, süblim, güzel ile süblim arasındaki fark</p> <p>2. Sanat: Tarifi, kısımları, sanat hakkında muhtelif telâkîler</p> <p>3. Sanatın ahlâk ile münasebeti</p>	<p>1. Sanat ve felsefe</p> <p>2. Güzellik ve sanat hakkında kısa bilgi</p>	<p>1. Estetiğın Konusu</p> <p>a. Felsefe açısından sanat Sanat, sanat eseri</p> <p>b. Estetiğın temel kavramları Güzellik problemi Güzellik-Hakikat-Iyi-Hoş-İlişkisi</p> <p>2. Estetiğın Temel Sorunlarına Yakaşımalar</p> <p>a. Estetik yargıların yapısı</p> <p>b. Ortak estetik yargıların olup olmadığı</p>

EK 5

FELSEFE PROGRAMLARINDA VARLIK PROBLEMİ ÜNİTESİ

1924 Programı	1938 Programı	1993 Programı
<p>1. Madde hakkında telakkiler: Hakikiye (Realizm), Efkariye (Idealizm)</p> <p>2. Hayat hakkında telakkiler: Mekanizm, Vitalizm</p> <p>3. Hayvanî ve nebavî nevilerin tekevvünü hakkındaki nazariyat, hilka, istihale meslekleri Lamarkizm, Darwi- nizm</p> <p>4. Ruh: Maddiye Mezhebi, Ruhiyat Mez- hebi, Ruhîye-i Mutlaka Mezhebi Ruh ve maddenin münasebeti</p>	<p>1. Dış âlemin varlığı problemi Idealizm, Realizm</p> <p>2. Ruhî vakıalata Fizyolojik vakıalar ara- sındaki münasebete ait filozofik meslek- ler: Fenomenizm, Materyalizm, Spiritü- alizm</p>	<p>1. Varlık Felsefesinin Konusu a. Bilime göre varlık b. Felsefe açısından varlık Metafizik-Ontoloji Metafizğin varlıkta ilgili temel soruları</p> <p>2. Ontoloji Açısından Varlık a. Varlık 'ın var olup olmadığı problemi Nihilizm, Realizm b. Varlık 'ın ne olduğu problemi</p>

EK 6

FELSEFE PROGRAMLARINDA DİN FELSEFESİ ÜNİTESİ

1924 Programı	1993 Pogramı
<p>1. Mutlak ve Allah Allah tasviri Mevcud-i Vacib'i ispat için serdedilen delillerin kıymeti Teizm, Panteizm, İlähiyye,</p> <p>2. Dinin menşei ve vazifesi hakkında XVIII. ve XIX. asırlarda başlıca meslekler</p>	<p>1. Din Felsefesinin Konusu a. Dine felsefi açıdan yaklaşım Teoloji ile Din Felsefesinin farkı Dinin felsefi temellendirilmesi b. Din Felsefesinin Temel Kavramları c. Din Felsefesinin temel soruları</p> <p>2. Tanrının Varlığına İlişkin Bazı Farklı Yaklaşımlar a. Tanrı'nın varlığını kabul edenler b. Tanrı'nın varlığını reddedenler c. Tanrı'nın varlığının veya yokluğunun bilinemiyeceğini öne sürenler</p>

EK 7

1993 FELSEFE PROGRAMINDAKİ FARKLI ÜNİTELER

Bilim Felsefesi	Siyaset Felsefesi
<p>1. Bilim Felsefesine Giriş a. Bilimin tarih içindeki gelişimi b. Bilimin Felsefenin konusu oluşu</p> <p>2. Bilime Farklı Yaklaşımlar a. Ürün olarak bilim b. Etkinlik olarak bilim</p> <p>3. Bilim Felsefesinde Klâsik Görüş ve Eleştirisi a. Bilime klâsik görüş açısından bakış b. Klâsik görüşe yapılan eleştiriler</p> <p>4. Bilimin Değeri a. Bilimsel bilginin diğer bilgi türleriyle tamamlanmasının gerekliliği b. Hayatla bilimsel bilginin içiçeliği</p>	<p>1. Siyaset Felsefesinin Konusu a. Siyaset Felsefesinin temel kavramları b. Siyaset Felsefesinin soruları</p> <p>2. Siyaset Felsefesinin İki Ana Problemi a. Karmaşa-Düzen-Ütopya Düzenin gerekliliği ve devlet İdeal düzen arayışları İdeal düzeni belirleyen ölçütler Ütopyalar b. Birey ve devlet</p>

EK 8

FELSEFE PROGRAMINDA İSLÂM FELSEFESİ/TÜRK DÜŞÜNCESİ

1975 Programı	1985 Programı	1993 Programı
1. Fârâbî	1. Ortaçağda İslâm'dan Önce Türk	1. Rasyonalist filozoflar (Fârâbî)
2. İbn Sinâ	Dünyasında Bilim ve Felsefe	2. Gâzâlî'nin sezgiciliği önleyen
3. Gâzâlî	2. İslâm ve Türk-İslâm Dünyasında	görüüşleri
4. Sühreverdî	Bilim ve Felsefe	3. Varlığı idea olarak kabul edenler
5. İbn Arabî	a. İslâm Dünyasında bilim ve	Fârâbî
	felsefenin doğuşu	4. Evrensel ahlâk yasası (Fârâbî)
	b. Bilim	5. Evrensel ahlâk yasasının evrensel
	Harizmî, İbn Türk	dinlere göre temellendirilmesi
	İbn Sinâ, Beyrunî	6. Mevlana, Yunus Emre ve Hacı Bektaşî
	c. Fikir hareketleri ve felsefe	Veli'den hareketle, Tasavvuf düşün-
	-Tasavvuf	cesinde evrensel ahlâk yasası
	-Felsefe	7. Ütopyalar (Fârâbî)
	Fârâbî, İbn Sinâ, Gâzâlî	8. Devlet adına olsa bile bireyin
	İbn Rüşd, Yusuf Has Hacib,	temel haklarından vazgeçmesinin
	Nizamü'l-Mülk	beklenmemesi (Yusuf Has Hacib)
	-Müesseseler	
	3. İslâm Bilim ve Felsefesinin	
	Batıya Geçiş ve Rönesans	
	4. Yeniçağda Bilim ve Felsefe	
	a. Osmanlılarda bilim ve felsefe	
	-Osmanlılara geçiş: Mevlana,	
	Yanus Emre, Hacı Bektaş veli	
	b. Osmanlılarda Müesseseler	
	c. Osmanlılarda bilim	
	d. Osmanlılarda felsefe	
	e. Anadolu dışında Türklerde bilim	
	ve felsefe	
	5. Osmanlılarda Yenileşme ve Cumhuriyet	
	Bilimde yenileşme, Felsefe ve fikir	
	hareketleri, Akılcılık ve bilime	
	verilen önem, Atatürk'ün fikir hayatı	